

Borysenko O. M. Problems of childhood autism, psychological and pedagogical ways to solve them

Clinical researches of the special syndrome or special group of the syndromes related to child's autism are reflected in the article. Family in that a child lives with the features of психофізичного development appears the special group that is answered by peculiar only for her atmosphere of interpersonality relations. In a result, family that brings up a child with violations of development appears in the state of isolation from society, amities are broken, there is not possibility to be distracted from the everyday domestic caring and problems. As a result parents experience chronic stress and depression. For today society is not yet ready adequately to react on family, an autism child, too much non-acceptance and prejudice, is brought up in that.

For today early child's autism – a disease is widespread enough. With every year the quantity of children grows with this disease. But unfortunately, it the special violation of psychical development is known not enough in our country even to the professionals, and families that have such children as a rule, for years can not get a skilled help. For today in Ukraine there is the new understanding of paradigm of studies and education of children with disorders of autism spectrum. It is possible positive to count that autism children it was begun to acknowledge in educational space of the state as a separate category, that requires the specially worked out going near studies, development and socialization.

Key words: *child's autism, education of children, isolation of family, трепінгова robot, therapeutic process, individuality of child.*

Стаття надійшла 26 квітня 2015 р.

УДК 159.923.2

Н. М. Василюк

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ДОВІРИ

Здійснено огляд основних напрямів вивчення соціальних і психологічних функцій, факторів довіри в контексті теоретичного аналізу вітчизняних і зарубіжних досліджень.

Розглянуто зв'язок довірливого спілкування із соціальною ідентичністю. На концептуальному рівні визначено соціально-психологічні чинники довіри та побудовано теоретичну модель. У контексті зовнішніх чинників розглянуто соціальні експектації, соціально-демографічні характеристики та індивідуально-психологічні особливості. Внутрішні чинники довіри висвітлено через призму афективного, конативного та когнітивного компонентів.

Ключові слова: *довіра, чинники довіри, соціальні експектації, конативний компонент, соціальний капітал, когнітивний компонент, афективний компонент.*

Постановка проблеми. Довіра в житті людини робить її соціальне життя передбачуваним, створює відчуття спільноти, згуртованості та полегшує спільну роботу людей. Значущість чинника довіри у підтримці соціального порядку стає очевидною, якщо розглядати соціальні взаємодії як обмін послугами, цінностями (ресурсами). Виконання взаємних зобов'язань може закріплюватися договорами і гарантуватися санкціями. Але не всі взаємовідносини набувають «договірних» форм (останні поширені насамперед у сферах економіки та політики).

Як указують психологи, більша частина обмінів у межах сімейних, партнерських, сусідських, товариських та інших відносин ґрунтується на механізмах довіри до партнера, чесності, дружбі і взаємовідповідальності. Проте комплексних досліджень, присвячених виокремленню соціально-психологічних чинників довіри, практично немає, хоча у вітчизняній психології наявні роботи, де описано фактори та функції довіри, що етимологічно є близькими поняттями. Крім того, помітний брак досліджень, які би мали прикладну спрямованість з урахуванням особливостей певного суспільства. У зв'язку з цим актуальним є виокремлення груп соціально-психологічних чинників довіри, що допомагають у формуванні довірливих стосунків у соціумі.

Стан дослідження. Віднедавна феномен довіри активно вивчається у гуманітарному аспекті. Його аналізують, намагаючись зрозуміти фундаментальні основи соціальної взаємодії, на яких ґрунтується повсякденна діяльність індивідів. Це явище, вивчають і для вирішення багатьох соціальних проблем (корупція, управління конфліктами, насильство в сім'ї), часто спираючись на аналіз меж довіри і законів їх функціонування.

Вчені України досліджують довіру в різних аспектах, зокрема самодовіру у руслі проблеми амбівалентності особистості в сімейних ролях (Т. М. Зелінська), віковому аспекті (Т. Н. Лук'яненко), психічного здоров'я (В. В. Хабайлюк), соціальних установках особистості (А. Е. Хурчак), як складову особистісної ідентичності (О. М. Ічанська). Лише декілька вітчизняних досліджень частково охоплюють феномен довіри до себе в юнацькому віці у руслі кризи ранньої дорослості (О. В. Довгань, О. А. Донченко, Т. М. Титаренко, Т. С. Яценко, Н. О. Єрмакова, В. Ю. Кравченко) [9]. Цікавим є підхід В. П. Москальця, який трактує довіру як першоджерело духовного розвитку особистості [6].

Якщо говорити про соціально-психологічні функції довіри, то, підсумувавши опрацьовану літературу, можна погрупувати їх так: суспільної стабільності (Т. Парсонс); задоволення базових людських

потреб (Т. Говір); самоактуалізації особистості (Р. Роджерс), формування групової ідентичності, співпраці та солідарності (Г. М. Заболотна); соціальний капітал як потужний чинник утвердження громадянського суспільства, а довіру – як складову соціального капіталу (І. Семків, П. Бурдье, Дж. Коулмен, Р. Патнєм і Ф. Фукуяма); сприяє плюралізації соціальних ролей (А. Селігмен); психологічне розвантаження, зворотній зв'язок у процесі самопізнання, психологічне зближення і поглиблення взаємовідносин, розвиток, пізнання та самовдосконалення (С. Ворожбит); комунікативна (Є. Хорошилова, С. Ворожбит, І. Антоненко); інформаційна (Б. Ломов); соціальне научіння як ключова функція довіри (В. Куніцина); адаптаційна (Т. Скрипкіна, С. Ворожбит); як умова виникнення дружби (І. Кон, В. Лосенко, Л. Гозман, І. Полонський); формувальна функція (М. Обозов, А. Хараш, В. Агеев); саморозвитку і самовиховання (В. Зінченко); функція імпульсу до соціального контакту з іншими людьми і взаємовдосконалення та саморозвитку людини (З. Ратайчак); співпраці (Р. Албанес, Д. Фліт, К. Кок, Б. Фрей, Д. Робин, Ч. Харпер, Д. Мессик); духовної осудності (вміння розрізняти «краще» і «гірше») (О. Ільїн); інтерактивна, перцептивна, управлінська, орієнтувальна, стабілізуюча, психологічна, особистісна (І. Антоненко).

З огляду на вказане, **мета** статті полягає в тому, щоб проаналізувати основні напрями вивчення соціально-психологічних функцій та факторів довіри, на концептуальному рівні виокремити можливі чинники довіри.

Виклад основних положень. В. Антоненко диференціює соціально-психологічні фактори (умови) довіри на: суб'єктивні, об'єктивні (якості об'єкта) та зовнішні. Властивості об'єкта довіри учена розмежовує на психологічні та непсихологічні. Зовнішні умови довіри поділяються на умови середовища (суспільні фактори) та умови ситуації (ситуативні фактори). Також авторка описала надзвичайно цікаві модальності довіри. Темпоральна (тимчасова) модальність довіри вказує на можливу характеристику довіри через параметри часу; довіра може бути давньою або миттєвою-ситуативною (старою чи новою). Каузальна модальність довіри делегує причину довіри. За ступенем поширеності довіра може бути тотальною або вузькою. В аспекті вибірковості – загальною чи селективною. За глибиною відносини особистості – глибокою або поверхневою. Довіра може мати різні емоційні (життєрадісну довіру, люблячу довіру, гнівливу недовіру, перелякану недовіру на ін.) і ментальні (обдуману довіру, необдуману довіру, розважливу довіру, обґрунтовану недовіра) характеристики. Прагматичний зріз довіри вказує на те, що довіра може супроводжуватися різними

додатковими міркуваннями, умовами (вимушена довіра, необхідна довіра). Довіра може бути стійкою і нестійкою, нав'язною і самостійною і мати ще багато інших важливих характеристик [1].

Аналіз вітчизняних і зарубіжних концепцій у вивченні проблеми довіри засвідчив, що існує науковий стереотип, який розглядає явище довіри з точки зору індивідуальної парадигми, тобто як феномен, що проявляється в індивідуально-особистісній взаємодії. Проте Г. М. Заболотна описала ще один фактор довіри – соціальну ідентичність на двох рівнях організації: міжіндивідуальному та міжгруповому. Можна припустити, що ідентичність особи є основною емоційно-когнітивною умовою, яке мотивує людину довіряти або не довіряти іншому. Отож, від результатів ідентифікації залежатиме розвиток довірливого спілкування [3].

Одну з важливих складових своєї теорії – функції довіри – П. Штомпка досліджує з позиції наслідків довіри для функціонування соціального життя. Він обґрунтовує необхідність подвійної релятивізації функцій або дисфункцій довіри: епістемологічної та етичної. П. Штомпка також диференціює функції довіри на: а) персональні, стосовно учасників відносин; б) персональні, значущі для того, хто довіряє і того кому довіряють; в) соціальні, стосовно більш широкого кола спілкування, в якому формуються ці відносини. Довіра, на думку вченого, звільняє і мобілізує людські дії; заохочує творчу, інноваційну та підприємницьку активність; знижує невизначеність та ризики, загалом виконує позитивну функцію [10].

О. М. Пігіна виділила три групи функцій довіри: особистісні (когнітивна, гармонізація, соціалізація, мотивація, оцінююча, соціальної безпеки, соціальної релаксації, референтності, автентичності, комунікативна, селективна та асертивна); організаційні (інтегративна, соціальної адаптації, координаційна, емоційної ідентифікації, соціально-психологічна, групової мотивації, ресурсна, соціальної ефективності); суспільні (конструктивна, регулятивна, толерантності, транслявання, легітимізація, системно-технологічна). Особливості змісту, функцій, структури міжособистісної довіри детермінуються багатьма факторами. Суттєве значення мають індивідуально-особистісні властивості суб'єктів міжособистісної довіри [9].

Надзвичайно важливим у розумінні довіри є те, що вона формується, тобто набуває певної форми, яка становить цілісну систему соціальних властивостей довіри. Не вичерпується багатство її властивостей, етапів, процесів, психологічних механізмів, які постійно зароджуються. Отож, форма довіри є постійно незавершеною і незакінченою. Попри це, форма означає ієрархічність, специфічне об'єднання:

активацію в існуванні довіри рівнів її організації. В такому вигляді структура має зворотній вплив на функцію (на існування), спрямовуючи, обмежуючи і своєрідно розвиваючи її. Такий спосіб взаємодії є суперечливою єдністю самостійних і окремих частин, які не можуть існувати одна без одної. Динаміка означає постійне протікання – становлення. Генетична психологія вирішує суперечності через категорію «рух–становлення»: довіра як унікальна структура існує лише в русі. Тому міжособистісну довіру потрібно розглядати як якісну характеристику відносин між людьми. Якщо зважати на те, що міжособистісна довіра – це відношення, то правомірно виділити, спираючись на традиції вітчизняної психології, такі її компоненти, як когнітивний, конативний і афективний [4].

Проаналізувавши та систематизувавши основні уявлення зарубіжних і вітчизняних психологів щодо соціально-психологічних аспектів довіри, існує можливість формування теоретичної гіпотези. Спробуємо розробити (обґрунтувати) та схематично зобразити групи соціально-психологічних чинників довіри (див. рис.).

Рис. Теоретична модель соціально-психологічних чинників довіри громадян

Соціально-психологічні чинники довіри складаються із зовнішніх і внутрішніх. Коротко означимо їх.

Як зазначає В. В. Москаленко, *соціальні експектації* – це система групових очікувань (експектацій), які є важливим компонентом

характеристики місця індивіда в групі, що визначає властивості і особливості поведінки людини як члена групи. Поняття «експектації» (очікування) фіксує те, що кожен член групи не просто виконує в ній свої функції, але й обов'язково сприймається, оцінюється іншими [5].

У міжособистісному спілкуванні соціальні очікування набувають характеру мотивів поведінки. Експектація як механізм міжособистісних стосунків – одна з ланок, що вирішально впливає на ціннісні орієнтації індивіда, регулятор групової взаємодії.

Соціально-демографічні характеристики виконують важливу роль у формуванні соціальної позиції індивіда в суспільстві. На нашу думку, важливими елементами дослідження соціально-психологічних чинників довіри є: вік, стать, освіта, місцевість проживання, сектор економіки, індивідуальний дохід, напрям професійної діяльності.

Індивідуально-психологічні особливості – це індивідуальна вибірковість щодо явищ навколишнього світу і власний стиль засвоєння інформації, сприйняття та емоційного ставлення до навколишньої дійсності, пов'язаний з базовими структурами особистості та її психологічним здоров'ям. Можна очікувати, що більш вагомий внесок у забезпечення психологічного благополуччя спричиняють рефлексивно усвідомлені психологічні явища, зокрема цінності, порівняно зі стійкими рисами особистості, регулюючий внесок яких у поведінку людини усвідомлюється нею меншою мірою.

Когнітивний компонент довіри – це сукупність уявлень, знань про людину, з якою встановлюється взаємозв'язок. Зокрема, в дослідженнях, які проводились А. А. Бодальовим у межах соціальної перцепції, зауважено, що провідну роль у регуляції міжособистісного спілкування виконують уявлення, поняття про іншу людину, які атрибуються на основі минулого досвіду міжособистісної взаємодії [5]. В цьому випадку довіра виступає як впевненість суб'єкта в тому, що на партнера можна сподіватися в критичній ситуації. Надійність у цьому випадку стає імперативом довіри.

С. Д. Максименко вважає, що когнітивна сфера є визначальною у ставленні індивіда до інших на початковій стадії онтогенезу особистості. Нові знання дають змогу дитині бачити світ таким, який відповідає уявленню про нього. Людина відчуває себе впевнено, надійно і комфортно. Вона довіряє світу. С. Д. Максименко аргументує, що входження дитини в світ триває синхронно з так званим «вибухом розвитку» когнітивної сфери. «Перший рік життя є «великим вибухом» розвитку пізнавальної сфери і породжує кардинальну спрямованість її процесів» [4, с. 205]. Це може свідчити про домінування когнітивної сфери на початку онтогенезу особистості. Можна

стверджувати, що когнітивний компонент є домінуючим також у становленні структури довіри на початку будь-якого іншого вікового періоду життя особистості.

Відтак когнітивний компонент структури міжособистісної довіри – не щось статичне, а навпаки, це явище динамічне, рухливе. Динаміка цього компонента детермінована не тільки досвідом взаємодіючих суб'єктів, але й соціальною ситуацією і суб'єктивними характеристиками взаємодіючих індивідів.

Афективний компонент охоплює емоційне сприйняття суб'єктами довіри один одного, їх загальне враження один про одного, про ситуацію взаємодії, оцінку значущості ситуації взаємодії, взаємну оцінку про зміст спілкування і його взаємну значущість для обох суб'єктів. В емоційно-оціночний компонент входять такі феномени, як рівень приязні, єдності, зацікавленості в контекстах. Ці феномени виконують роль пускового чинника виявлення довіри. Афективний компонент охоплює оцінку індивідами позицій інших, їх моральності, порядності і на тлі цього – відчуття особистої безпеки.

Отже, міжособистісна довіра містить і афективний компонент, який виявляється в тому, що довіра до партнера обумовлюється емоційною оцінкою, яку партнер зумовлює зовнішнім виглядом, манерою поведінки та ін. Суб'єкт довіри не стільки знає свого партнера, скільки позитивно емоційно сприймає його, «вірить» у нього («чимось він мені навіноє довіру»).

Конативний компонент міжособистісної довіри охоплює установку на взаємодію, яка виражається: в готовності до певних дій стосовно іншого учасника взаємодії, себе і умов, що виникли; в готовності сприймати інформацію і вплив від інших: вона виражається у впевненості бути відвертим з партнером, покладатись на нього на тлі відчуття особистої безпеки. Кожен із учасників ще до акту взаємодії має певну загальну готовність до виявлення довіри в певному розумінні.

Висновки. Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених засвідчив, що в різних напрямках психологічної науки йдеться про три аспекти розуміння довіри, які найчастіше розглядаються як умова існування будь-якого іншого явища: до світу, до іншого і до себе. Довіра є особистісним чи соціальним утворенням, що сформувалось унаслідок набуття соціального досвіду та відображає ставлення до певного об'єкта з позиції великої вірогідності надання йому певних повноважень за відсутності очікування негативних наслідків від цього.

Роблячи спробу узагальнити низку перелічених чинників, можна стверджувати, що одним із основних соціально-психологічних

чинників довіри і недовіри є забезпечення соціального та життєвого самовизначення суб'єкта. Люди та групи навколо, соціально-психологічні феномени і явища (мода, політичні та наукові теорії, нові технології, твори культури і мистецтва, освітні та екологічні програми) можуть не вступати з нами у взаємодію, можуть бути віддалені від нас просторово і психологічно, однак щодо них можемо відчувати як високу довіру, так і сильну недовіру. Довіра і недовіра визначається не очікуваннями користі чи шкоди, а показниками дружності, близькості до наших цінностей та інтересів або ж, навпаки, – новизни, незрозумілості і ворожості. Зрозуміло, крім перелічених аспектів, що впливають на довіру, завжди є ще якісь невраховані виміри соціального життя, проте їх впливом, як правило, можна знехтувати без втрати змістовних висновків.

Перспективи. Необхідним і перспективним є здійснення дослідження прикладного характеру щодо соціально-психологічних чинників довіри українського суспільства різним структурам та організаціям, що забезпечують загальний добробут населення.

-
1. Антоненко И. В. Доверие: социально-психологический феномен / И. В. Антоненко. – М.: Социум; ГУУ, 2004. – 320 с.
 2. Ануфрієва Н. М. Соціальна психологія. навч.-метод. посібник / Н. М. Ануфрієва, Т. М. Зелінська, Н. О. Єрмакова. – К.: Каравела, 2011. – 296 с.
 3. Заболотная Г. М. Феномен доверия и его социальные функции / Г. М. Заболотная // Вестник РУДН. Серия Социология. – 2003. – № 1 (4). – С. 67–73.
 4. Максименко С. Д. Теоретичні засади психології особистості: генеза нужди / С. Д. Максименко // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. – К., 2005. – Вип. 26. – Т. 1. – С. 3–18.
 5. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія / В. В. Москаленко. – К.: Фенікс, 2013. – 540 с.
 6. Москалець В. П. Психологія релігії: посібник / В. П. Москалець. – К.: Академвидав, 2004. – 240 с.
 7. Соціологія. Короткий енциклопедичний словник / ред. В. І. Воловича. – К.: Український центр духовної культури, 1998. – 736 с.
 8. Тимченко О. В. Феномен Лактіонова / О. В. Тимченко; упоряд. В. В. Москаленко. – Х.: Тимченко, 2010. – 200 с.
 9. Шеремета В. Ю. Соціальні функції довіри / В. Ю. Шеремета // Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України; за ред. С. Д. Максименка. – Т. IX, част. 1. – К., 2007. – С. 437–444.
 10. Sztompka P. Trust: a sociological theory / P. Sztompka. – Cambridge: Cambridge university press, 1999. – С. 36.

Василюк Н. Н. Структура социально-психологических факторов доверия

Сделан обзор основных направлений изучения социальных и психологических функций, факторов доверия в контексте теоретического анализа отечественных и зарубежных исследований.

Рассмотрена связь доверительного общения с социальной идентичностью. На концептуальном уровне определены социально-психологические факторы доверия и построена теоретическая модель. В контексте внешних факторов рассмотрены социальные экспектации, социально-демографические характеристики и индивидуально-психологические особенности. Внутренние факторы доверия освещены через призму аффективного, конативного и когнитивного компонентов.

Ключевые слова: доверие, факторы доверия, социальные экспектации, конативный компонент, социальный капитал, когнитивный компонент, аффективный компонент.

Vasylets N. N. The structure of social and psychological factors of trust

This article provides an overview of key areas of the study of social and psychological functions, factors of trust in the context of theoretical analysis of domestic and foreign studies. We consider trusting relationship communication with social identity and trust modality. Temporal (time) modality confidence points to a possible characteristic confidence of the parameters of time; trust can be immediate or long-situational (old or new). Causal modality confidence delegates reason for confidence.

Determined at the conceptual level of social and psychological factors of trust and a theoretical model. In the context of external factors considered social expectation (system of group expectations, which is an important component characteristics place the individual in a group is determined by the properties and characteristics of human behavior as a member of the group), socio – demographic characteristics and individual psychological characteristics.

Internal factors of trust filed through the prism of affective, and cognitive components behavioral. Three functions of trust: personal functions (cognitive, harmonization, socialization, motivation, evaluating, social security, social relaxation, authenticity, communicative, selective and assertion); organizational functions (integrative, social adaptation, coordination, emotional identification, social-psychological, group motivation, resources, social efficiency); social (structural, regulatory, tolerance, broadcast, legitimization, system and technology).

Features of content, function, structure of interpersonal trust is determined by many factors.

Key words: confidence, trust factors, social ekspektatsi, konatyvnyy component, social capital, cognitive component, affective component.

Стаття надійшла 26 квітня 2015 р.